

רבי והכובס: בין תלמידי חכמים לעמי הארצות

אסף בן ציון

- א. פתיחה
- ב. המעשה בשנות הבצורת
- ג. המעשה במס כתר המלך
- ד. דמות הכובס
- ה. רבי ומידת הדין
- ו. הסבר המעשה בשנות הבצורת
- ז. סיכום

א. פתיחה

היחס בין תלמידי החכמים לעמי הארצות במשנת חז"ל, הינו יחס מורכב. מחד, חז"ל הם הרועים הנאמנים של עם ישראל, וככאלה הם דואגים לכל חלקי העם ומדגישים את המחויבות הייחודית של תלמידי חכמים להגן על הציבור כולו, ואת התלות של חלקי העם זה בזה¹:

אמר רבי שמעון בן לקיש: אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה – אלו בעלי בתים, אשכולות שבה – אלו תלמידי חכמים, עלין שבה – אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה – אלו ריקנים שבישראל; והיינו דשלחו מתם: ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלא עליא לא מתקיימן איתכליא.
[תרגום: וזהו ששלחו משם: יבקשו רחמים האשכולות על העלים, שאלמלא העלים לא יתקיימו האשכולות.]

(חולין צב, א)

מאידך, ציבור עמי הארצות חיו בצורה אשר אינה מעריכה את לימוד התורה ואף מזלזלת בחכמים, ומשום כך חז"ל מתחו ביקורת קשה עליהם וביקשו ליצור בידול מהם: ולא ישא בת עמי הארץ, מפני שהן שקץ, ונשותיהן שרץ, ועל בנותיהן הוא אומר: ארור שכב עם כל בהמה.

(פסחים מט, ב)

---

1. לכל מאמר חז"ל שבארמית במאמר זה יובא תרגום חופשי בסמוך אליו. בתוך התרגום שובצו במקומות הנחוצים מילות קישור ופירושי מילים קשות על פי רש"י.

מתח זה בא לידי ביטוי בהגבלות שהטילו חכמים על אכילה אצל עמי הארצות ושאר קשרים ויחסי גומלין איתם (עיינין פסחים שם).

במאמר זה נבקש לבחון את יחסו של רבי יהודה הנשיא אל עמי הארצות, דרך מספר אגדות בתלמוד המציגות תמונה מסקרנת במיוחד.

ב. המעשה בשנות הבצורת

הגמרא במסכת בבא בתרא דנה בחובות תשלומי המיסים השונים של בני העיר, וכן בחובות הצדקה של כל בני העיר. לאחר מכן מפרטת הגמרא את הפטור של תלמידי החכמים ממיסים ומתשלומים ציבוריים שונים. תוך כדי כך, מביאה הגמרא שני סיפורים על רבי ויחסו לעמי הארצות:

רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, אמר לו: רבי, פרנסני! אמר לו: בני, קרית? אמר לו: לאו. שנית? אמר לו: לאו. אם כן, במה אפרנסך? אמר לו: פרנסני ככלב וכעורב! פרנסיה. בתר דנפק, יתיב רבי וקא מצטער [תרגום: פרנסו. לאחר שיצא, ישב רבי והצטער] ואמר: **אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ!** אמר לפניו ר' שמעון בר רבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו? בדקו ואשכח [תרגום: בדקו ונמצא כדבריו], **אמר רבי: יכנסו הכל.**

(בבא בתרא ח, א)

בסיפור הראשון, רבי נמנע מלפרנס את עמי הארצות ממחסניו, אף על פי שיש בידו מספיק על מנת לכלכל גם אותם. בסופו של דבר, בגלל מעשיו של תלמידו רבי יונתן בן עמרם, פותח רבי את מחסניו לכולם. את הנימוק לשיטתו הראשונה של רבי, לומדת הגמרא מדבריו במעשייה נוספת:

רבי לטעמיה, דאמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא, אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה: ליתבו רבנן בהדן, אמר להו: לא. אמרו ליה: ערוקיןן, א"ל: ערוקו. ערקו פלגיהון, דליוה פלגא. אתו הנהו פלגא קמי דרבי, א"ל: ליתבו רבנן בהדן, אמרו להו: לא. — ערוקיןן! — ערוקו. ערקו כולהו, פש ההוא כובס, שדיוה אכובס. ערק כובס, פקע כלילא. אמר רבי: ראיתם, שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

[תרגום: רבי לשיטתו, כפי שאמר רבי: אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. כאותו המעשה בדמי המס לתשלום כתר המלך שהטילו על טבריה. באו לפני רבי ואמרו לו: ישתתפו החכמים איתנו, אמר להם: לא. אמרו לו: אנו נברח! אמר להם: ברחו. ברחו חציים, הותר חצי המס. באו אלו לפני רבי ואמרו לו: ישתתפו החכמים איתנו. אמר להם: לא. — אנו נברח! — ברחו. ברחו כולם, נותר כובס אחד.

הטילו המס על הכובס. ברח הכובס, בוטל המס. אמר רבי: ראיתם, שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ.]

(שם)

המעשה השני מדגיש את תפיסתו של רבי כי "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ". בניגוד למעשה הראשון, בו חל שינוי בהנהגתו של רבי, כאן דבק רבי בעמדתו מתחילה ועד סוף. בסופו של דבר, מודגשת צדקתו של רבי – שהרי כדבריו כן היה, בוטל המס כאשר ברח אחרון עמי הארצות. אם כך, מעשיו של רבי במעשה הראשון מוסברים היטב במסגרת עולמו המחשבתית: כיוון שעמי הארץ הם הגורם לרעב אין לרחם עליהם ולזונם. יתרה על זאת, אם יכלכל רבי את עמי הארץ – לא תהיה להם סיבה להיטיב את דרכיהם בעתיד.

כך מדגיש רבי במפורש לגבי עמי הארץ במסכת פסחים:

תניא, רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר "זאת תורת הבהמה והעוף", כל העוסק בתורה – מותר לאכול בשר בהמה ועוף, וכל שאינו עוסק בתורה - אסור לאכול בשר בהמה ועוף.

(פסחים מט, ב)

רבי מבין כי הנאות מעולמו של הקב"ה – ובעיקר אכילה כמופיע בשני המקורות – שמורות רק לעושי רצונו של הקב"ה. עוברי רצונו המבקשים גם הם לאכול מן הסעודה המשובחת הזו – יש למנוע זאת מהם. מתוך כך, יש לשאול על סוף המעשה הראשון: אם תפיסתו העקרונית של רבי היא שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ, מדוע מעשיו של רבי יונתן בן עמרם תלמידו גרמו לו לשנות את דעתו? כיצד אותו תרגיל מוצלח שביצע גרם לרבי לעזוב את תפיסתו העקרונית והחמורה?

המאירי על אתר (ד"ה אע"פ) כותב, כי רבי חשש שיהיו עוד צנועים כרבי יונתן שלא יבואו לקבל מזון מחמת ענוותנותם וייוותרו רעבים, ולכן היה מוכן לתת לעמי הארץ אוכל, אף על פי שהתנגדותו העקרונית נותרה בעינה.

פתרון זה מסביר באופן טכני את הסרת מניעתו של רבי, אך הוא קשה, וזאת משתי סיבות: ראשית, הוא אינו מסביר מדוע הסכים רבי מתחילה לפרנסו בעקבות הנימוק "פרנסני ככלב וכעורב". בנוסף לכך, נראה מעט דחוק לומר שרק עבור חשש רחוק זה יותר רבי על תפיסתו העקרונית החמורה. האם לא היה יכול רבי – שאמצעיו ומשאביו מרובים, לחפש את תלמידי החכמים הצנועים שבעיר ולפרנסם מיוזמתו ביחידות?

אנו נרצה להציע הסבר שונה לאגדתא, דרך התבוננות נוספת בפרטי המקרה. אך לפני שנעשה זאת, נפנה לעיון רחב במקורות שונים בדברי חז"ל כדי להבין את המוטיבים הכלולים בסיפור. לאחר שנבסס את הצעתנו נחזור אל אגדתא זו ונסביר אותה באור חדש.

ג. המעשה במס כתר המלך

ראשית נתבונן במעשה השני בגמרא, המעשה במס כתר המלך המוטל על תושבי טבריה, המובא כנימוק וראיה לתפיסתו העקרונית של רבי. במעשה זה ישנם כמה שלבים. בשלב הראשון הוטל על טבריה מס לכתר המלך, ורבי מסרב לשתף את תלמידי החכמים בתשלום, חרף איומיהם והפצרותיהם של עמי הארץ. בשלב הבא, חצי מעמי הארץ בורחים, והמס יורד במחצית. רבי עומד בסירובו להשתתפות תלמידי החכמים גם בתשלום המחצית. בשלב השלישי, עמי הארצות עורקים כולם מלבד כובס אחד והמס מוטל עליו לבדו. לבסוף הכובס בורח גם הוא. המעשה נגמר בהצדקתו של רבי, שהרי כדברו כן היה – המס בוטל ברגע שעמי הארץ עזבו את העיר.

שלב אחד במהלך הסיפור אינו מחוור כל צרכו, ודרכו נוכל לחפש קצה חוט לפתרון המעשה: מהו עניין הכובס? הגיוני להראות כיצד עזיבת מחצית מעמי הארצות מפחיתה את המס בחצי, ובכך להמחיש את צדקתו של רבי, וכן לחדד את המתח בין דמויות הסיפור. אך מה הצורך בשלב השלישי, בו מוטל המס כולו על הכובס? לא סביר לצפות שכובס אחד, בעל מלאכה פשוטה, יהיה מסוגל לשלם מס המקביל ליכולותיהם של חצי מעמי הארצות בעיר. קשה להסביר שהרומאים באמת ציפו שהוא ישלם את המס לבדו, וכאשר ברח לפתע התייאשו וביטלו אותו כליל. מסתבר יותר לפרש את עניין הכובס כמשל, מעין דימוי מסוים שהכניסו חז"ל לתוך האגדתא בשורה קצרה, כדי לרמוז לנו על התהליך שהתחולל במעשה.

תכלית המעשה ברורה: רבי מוכן לדבוק בעקרונותיו ההשקפתיים גם במחיר איבוד ציבור גדול מתושבי טבריה. לאט לאט הם בורחים מהעיר. אך בביריחתם – בורח איתם דבר מה נוסף. הכובס של העיר. מיהו הכובס, ומה רוצים חז"ל לרמוז לנו בדמותו?

ד. דמות הכובס

את דמות הכובס אנחנו מוצאים באגדות נוספות של חז"ל, ובכולן יש לדמותו מכנה משותף. אנו נרצה לטעון כי השימוש של חז"ל בדמותו של כובס, תוך דגש על ציון העובדה שמקצועו ותיאורו הוא כובס בכל פעם, אינו מקרי, אלא מכוון. מתוך מכלול האזכורים שנציג להלן, נציע כי דמות הכובס היא דמות טיפולוגית שחז"ל משתמשים בה על מנת לבטא דבר מה.

ד.1. רבי והכובס

שתי אגדות המספרות על דמותו של הכובס נוגעות ישירות לרבי עצמו:

כי הוה גמיר רבי תלת עשרי אפי הילכתא, אגמריה לרבי חייא שבעה מנהון.
 לסוף חלש רבי, אהדר ר' חייא קמיה הנהו שבעה אפי דאגמריה, שיתא אודו.
 הוה ההוא קצרא הוה שמיע ליה לרבי כדהוה גריס להו, אזל ר' חייא וגמר יתהון
 קמי קצרא, ואתא ואהדר יתהון קמי רבי. כד הוה חזי ליה רבי לההוא קצרא,

אמר ליה רבי: אתה עשית אותי ואת חייא. איכא דאמרי, הכי קאמר ליה: אתה עשית את חייא, וחייא עשה אותי.

[תרגום: כאשר היה לומד רבי שלושה עשר אופנים של הלכה, היה מלמד לרבי חייא שבעה מהם. לבסוף חלה רבי ושכחם, החזיר רבי חייא לפניו אותם שבעה אופנים שלמדו, שישה הלכו. היה כובס אחד, שהיה שומע את רבי כאשר היה גורס אותם. הלך רבי חייא ולמד אותם לפני הכובס, והחזיר אותם לפני רבי. כאשר היה רואה רבי את הכובס, היה אמר לו רבי: אתה עשית אותי ואת חייא. יש אומרים, כך אמר לו: אתה עשית את חייא, וחייא עשה אותי.]

(נדרים מא, א)

טרגדיה גדולה מתרחשת – רבי יהודה הנשיא, עורך את המשנה מתוך עושר עצום של מקורות. בשלוש עשרה דרכים שונות הוא שונה את המשניות, מלבן ומברר כל שמועה ממקורה. אבל רק שבע מהן עוברות לרבי חייא תלמידו, והשאר נאבדות. למרבה הפלא הן משתמרות בזכרונו של כובס אחד, אשר מחזיר לרבי את אבידתו דרך רבי חייא וזוכה להכרת הטוב מתמשכת מאז ומאילך מרבי.

מעשה נוסף של רבי והכובס מצוי ברצף הסיפורים על יום מותו של רבי:

ההוא יומא דאשכבתיה דרבי, נפקא בת קלא ואמרה: כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב. **ההוא כובס** כל יומא הוה אתי קמיה, ההוא יומא לא אתא, כיון דשמע הכי, סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית, יצתה בת קול ואמרה: אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העולם הבא.

[תרגום: באותו היום של הלוויתו של רבי, יצאה בת קול ואמרה: כל מי שהיה בהלוויתו של רבי מזומן הוא לחיי העולם הבא. היה כובס אחד, שכל יום בא לפניו ובאותו היום לא הגיע. כיון ששמע כך, עלה לגג ונפל לארץ ומת. יצאה בת קול ואמרה: אף אותו כובס מזומן הוא לחיי העולם הבא.]

(כתובות קג, ב)

מהמעשה השני אנו למדים כי בזמן מותו של רבי חי כובס אשר היה אדם בעל שאיפה רוחנית גדולה. אמנם הוא היה רק כובס פשוט, אך הוא היה מגיע לפני רבי בכל יום. כאשר הוא שמע על החמצת ההזדמנות לזכות בחיי עולם הבא, מסר נפשו מרוב צער על כך, ובכך זכה לחיי העולם הבא.

אם כן, ראינו כי בשתי הזדמנויות נוספות, קושרת הגמרא את דמותו של רבי לדמותו של 'הכובס'. הכובס הוא אדם פשוט לכאורה, אך הוא מסייע רבות לעולם התורה של רבי והוא בעל שאיפה רוחנית לא ממומשת שמצפה לבוא לידי ביטוי בכל מאודה.

החיבור בין שני הכובסים מתבקש, וכך אכן כותב המהרש"א:

הוה ההוא קצרא הוה שמע ליה לרבי כדהוה גריס כו'. אולי דהיינו ההוא קצרא דאמרינן בפ' הנושא גבי אשכבתיה דרבי כל יומא הוה אתי קמיה ההוא כובס ההוא יומא לא אתי כו' וק"ל.

(מהרש"א נדרים מא, א)

חיבור זה מתבקש מתוך פרטי הסיפור, ומתוך העובדה שהגמרא מזהה את אותו אדם בתור 'כובס', אע"פ שמשלח ידו אינו רלוונטי לשום שלב של הסיפור. יהיה נכון להניח כי חז"ל רצו לאפיין את דמותו בכך, ומשום כך כינו אותו בשם זה.

כעת נשאל על המעשה בנדרים – מדוע לא היה יכול רבי להעביר את כל השמועות לרבי חייה מלכתחילה? למה היה צורך להגיע למצב בו אנו נזקקים לשחזור בנס של כל גרסאות הבריייתות דרך מקרה בידי הכובס? עניין זה אינו מובן די צרכו, כיוון שעוד לא הגדרנו את מהותה של דמות הכובס. לשם כך נמשיך ונעיין בהופעותיו השונות של הכובס באגדות חז"ל, ונברר את המכנה המשותף של כולן.

ד.2. הופעות הכובס הנוספות באגדות חז"ל

המעשה השלישי בו מופיעה דמות הכובס מצוי במסכת נדרים:

רבי ישמעאל בר רבי יוסי הוה ליה נדרא למישרא; אתא לקמייהו דרבנן, אמרו ליה: "נדרת אדעתא דהכי"? אמר להו: "איין"! – "נדרתא אדעתא דהכי"? אמר להו "איין"! כמה זימנין; **כיון דחזא ההוא קצרא דמצטערי רבנן, מחייה באוכלא דקצרי**. אמר: אדעתא דמחי לי קצרא – לא נדרי; ושריה לנפשיה.

[תרגום: רבי ישמעאל בן רבי יוסי היה לו נדר להתיר. בא לפני חכמים, אמרו לו: נדרת על דעת כך? אמר להם: כן. - נדרת על דעת כך? אמר להם: כן, כמה פעמים. כיון שראה אותו כובס שמצטערים החכמים, הכה את רבי ישמעאל בן רבי יוסי במטה הכובסים. אמר: על דעת שיכה בי כובס - לא נדרתי, והתיר לעצמו את הנדר.]

(נדרים כג, א)

חכמים לא יכולים להתיר את הנדר של רבי ישמעאל בר רבי יוסי, כיוון שהוא חכם גדול ונדר על דעת כל הצדדים שבהם רגילים חכמים להתיר את הנדר. חכמתו של רבי ישמעאל נעשית לו לרועץ. בסופו של דבר, ההצלה מגיעה ממקום לא צפוי: כובס פשוט הרואה את המתרחש. הכובס מבצע פעולה שנועדה להגן, בעיניו, על כבודם וצערם של החכמים אותם הוא מעריך ומכבד. אף על פי שאיש לא ציפה לכך, דווקא הכובס אשר אינו בקי בהלכות נדרים, הוא שמביא את ההצלה לה זקוק התנא הקדוש.

מעשה נוסף, מפורסם יותר, עוסק בהדחתו של רבן גמליאל מן הנשיאות בעקבות האירועים בהם ציער את רבי יהושע והחלפתו בידי רבי אלעזר בן עזריה. בתוך פרטי המעשה הארוך, מסתתר לו גם הכובס בשליחות מיוחדת:

[...] אמר רבן גמליאל: הואיל והכי הוה, איזיל ואפייסיה לרבי יהושע. [...] פייס. אמרו: מאן ניזיל ולימא להו לרבנן? אמר להו ההוא כובס: אנא אזילנא. שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא ילבש מדא, ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבשיה? אמר להו רבי עקיבא לרבנן: טרוקו גלי, דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצערו לרבנן. אמר רבי יהושע: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו. אתא, טרף אבבא. אמר להו: מזה בן מזה יזה, ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה: מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה? אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! [...]

[תרגום: אמר רבן גמליאל: הואיל וכך היה, אלך ואפייס את רבי יהושע. [...] התפייס. אמרו: מי ילך ויגיד להם לחכמים? אמר להם אותו כובס: אני אלך. שלח להם רבי יהושע לבית המדרש באמצעות הכובס: מי שלובש מדים ילבש מדים, ומי שלא לובש מדים יאמר למי שלובש מדים 'פשוט מדיך ואלבשם?!' אמר להם רבי עקיבא לחכמים: סגרו הדלתות, שלא יבואו עבדי רבן גמליאל ויצערו את החכמים. אמר רבי יהושע: מוטב שאקום ואלך אני אליהם. בא, נקש על הדלת. אמר להם: מזה בן מזה יזה, ושאינו לא מזה ולא בן מזה, יאמר למזה בן מזה 'מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה?!' אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך!]

(ברכות כח, א)

לאחר שנפתר הסכסוך בין רבן גמליאל לרבי יהושע עצמם, נותרה בעיה נוספת שיש לפתור: המתח הפנימי שנוצר בתוך בית המדרש בעקבות המחלוקת. שליחה של אחד מן החכמים או תלמידיהם עשויה להיות מיד טעונה כיוון שכל צד עודנו אוחז ביריבות כלפי הצד השני. בשלב הזה יש צורך במפשר ניטרלי. ומי שמתגייס לטובת שליחות זו הוא הכובס – הוא זה שמוכן ללכת ולהודיע לחכמים שנגמרה המחלוקת.

מעשה חמישי בו מופיעה דמות הכובס הוא ממסכת בבא מציעא:

רבי אלעזר ברבי שמעון אשכח לההוא פרהגונא דקא תפיס גנבי, אמר ליה: היכי יכלת להו, לאו כחיותא מתילי? [...] דלמא שקלת צדיקי ושבתק רשיעי? – אמר ליה: ומאי אעביד? הרמנא דמלכא הוא! – אמר: תא אגמרך היכי תעביד; עול בארבע שעי לחנותא, כי חזית איניש דקא שתי חמרא וקא נקיט כסא בידיה וקא מנמנמ שאול עילויה, אי צורבא מרבנן הוא וניים - אקדומי

קדים לגרסיה, אי פועל הוא - קדים קא עביד עבידתיה, ואי עבידתיה בליליא – רדודי רדיד. ואי לא – גנבא הוא, ותפסיה.

אישתמע מילתא בי מלכא, אמרו: קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרונקא. אתיוה לרבי אלעזר ברבי שמעון, וקא תפיס גנבי ואזיל. שלח ליה רבי יהושע בן קרחה: חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של א-להינו להריגה! - שלח ליה: קוצים אני מכלה מן הכרם. - שלח ליה: יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו. **יומא חד פגע ביה ההוא כובס, קרייה חומץ בן יין.** אמר: מדחציף כולי האי - שמע מינה רשיעא הוא, אמר להו: תפסוהו. תפסוהו, לבתר דנח דעתיה אזל בתריה לפרוקיה ולא מצי. קרי עליה (משלי כא) שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו. זקפוהו, קם תותי זקיפא וקא בכי. אמרו ליה: רבי, אל ירע בעיניך, שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים. הניח ידו על בני מעיו, אמר: שישו בני מעי, שישו! ומה ספיקות שלכם כך, ודאית שלכם על אחת כמה וכמה, מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם.

[תרגום: רבי אלעזר ברבי שמעון מצא את אותו השוטר שהיה תופס גנבים. אמר לו: איך אתה יכול להם? לא כחיות הם נמשלים? [...].] אולי תפסת צדיקים ועזבת רשעים? - אמר לו: ומה אעשה? מצוות המלך היא! אמר: בוא ואלמדך איך תעשה; היכנס בארבע שעות הבוקר לחנות, כשתראה איש ששונה יין ואוחז כוס בידו ומתנמנם - שאל עליו, אם תלמיד חכם הוא וישן - הוא קם מוקדם ללימודו. אם פועל הוא - הקדים לעשות עבודתו. ואם עבודתו בלילה, אולי עיצב חוטים ולכן לא שמעו את קול מלאכתו. ואם לא - גנב הוא, ותפוס אותו.

נשמע הדבר במלכות, ואמרו: קורא האיגרת הוא יהיה השליח לקיומה. הביאו לרבי אלעזר ברבי שמעון, והיה תופס גנבים. שלה לו רבי יהושע בן קרחה: חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של -להינו להריגה! - שלח לו: קוצים אני מכלה מן הכרם. שלח לו: יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו. יום אחד, פגש אותו כובס אחד, קרא לו: 'חומץ בן יין'. אמר: מכך שהוא חצוף כל כך - ודאי רשע הוא. אמר להם: תפסוהו. תפסוהו. לאחר שנחה דעתו הלך אחריו לשחררו ולא הצליח. קרא עליו: "שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו". תלאוהו, נעמד מתחת לעמוד ובכה. אמרו לו: רבי, אל ירע בעיניך, שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים. הניח ידו על בני מעיו, אמר: שישו בני מעי, שישו! ומה ספיקות שלכם כך, ודאית שלכם על אחת כמה וכמה! מובטח אני בכם שאין רימה ותולעה שולטת בכם.]

(בבא מציעא פג, ב)

במעשה הזה אין הכובס דמות ניטרלית, אלא דמות פעילה שאף יש לגביה שיפוט מוסרי בסוף המעשה. הכובס טוען כלפי רבי אלעזר: "חומץ בן יין", כלומר, בניגוד לאביך שדאג לעם ישראל – אתה עושה ההפך. גם רבי יהושע בן קרחה טען טענה זו, ולכן אין סיבה להניח שהכובס טוען זאת מרשעות או מרצון שיהיו גנבים ברחובות, אלא מתחושת האחוה הלאומית הפשוטה. הכובס כאן מתגלה לא כמקנא לכבוד החכמים, אלא כמקנא

לעם ישראל – ואף לרשעים שבהם, הגנבים בסוף המעשה, מסתבר שאותו כובס למעשה היה חוטא, ומשום כך מצדיק בדיעבד רבי אלעזר ברבי שמעון את הריגתו.

ד. 3. אפיון דמות הכובס

כעת נציע התבוננות כוללת על הופעות הכובס השונות כמכלול, וננסה לעמוד על המכנה המשותף שבהן.

הכובס מופיע תמיד כדמות חיצונית לבית המדרש, המשקפת לחכמים את מה שהם עצמם לא רואים. הכובס הוא אשר מוכיח את רבי אלעזר ברבי שמעון על מעשיו; הוא מזכיר לרבי את ששת האופנים הנשכחים של משנתו; הוא מודיע לחכמים על הפיוס בין רבן גמליאל לרבי יהושע. החכמים אשר ניסו להתיר את נדרו של רבי ישמעאל ברבי יוסי, עם כל חכמתם ובקיאותם, לא הועילו כמו אותו כובס שהיה נוכח בסיטואציה, שהתחיל לפעול באינסטינקט פשוט של הגנה על צער החכמים. אלו הם תפקידים שלא יכולים היו להיעשות בידי יושבי בית המדרש, או שנעשו ולא פעלו את פעולתם עד שבא הכובס.

מנגד, זהו חסרונו: אין לו את ההגנה המגיעה כתוצאה מדרגת צורבא מרבנן, ואין הוא חלק מהחברה הגבוהה של הציבור. משום כך, רבי אלעזר ברבי שמעון יכול היה לתפוס אותו על הפגיעה בכבודו – אף על פי שגם רבי יהושע בן קרחה הטיח בו את אותו המשפט בדיוק.

המעשה ברבי אלעזר ברבי שמעון והגנבים, ממחיש היטב את היחס הקשה שבין עמי הארצות לתלמידי החכמים. רבי אלעזר ברבי שמעון "מכלה קוצים מן הכרם" לתפיסתו, כיוון שאותם רשעים לא ראויים להיות חלק מכרמו של ה' – עם ישראל. הוא מציין במפורש את ההבדל בין עמי הארצות לתלמידי החכמים בדבריו: "אי צורבא מרבנן הוא וניים – אקדומי קדים לגרסיה, אי פועל הוא – קדים קא עביד עבידתיה, ואי עבידתיה בליליא – רדודי רדיד. ואי לא – גנבא הוא, ותפסיה". אותה הפריבילגיה המוענקה לתלמידי החכמים, או לפועלים חרוצים, לנוח עם כוס יין מעמל יומם, לא מוענקה כלימוד זכות על עם הארץ חסר מלאכה ובטלן – ודאי גנב הוא.

פה יש לשים לב לנקודה חשובה: במעשה ברבי אלעזר ברבי שמעון אנו למדים כי אותו כובס אכן היה רשע. נאמר בפני רבי אלעזר כי הוא ובנו באו על נערה המאורסה ביום הכיפורים – שם קוד לעבירות חמורות מדרגה ראשונה. דהיינו, מבחינת שורת הדין הסגרתו של הכובס הייתה מוצדקת, כפי שמבחינה הלכתית מוצדקת מניעת רבי את עמי הארצות לאכול מאוצרותיו בימי הרעב. ידיעה זו משמחת את רבי אלעזר מאוד, שהצליח לבער עוד רשע מעם ישראל. אך יחד עם זאת, בעל האגדה מניח בפנינו כי תוכחתו של הכובס לא הייתה חסרת בסיס. רבי יהושע בן קרחה עצמו, לפני כן, קרא גם הוא את קריאתו של הכובס.

יש כאן קו דק: הכובס משמש כמוטיב המסמל את החלק הפיכח והפעיל של עמי הארץ, אותו חלק אשר מנהל שיח ודיאלוג עם החכמים. אותו חלק, כמו שאר חלקי עמי הארץ, אכן מסוגל להיות רשע במעשיו – אך בראייתו הוא מסוגל להבחין בדברים שהחכמים לא יכולים להבחין בהם. מבחינת שורת הדין יש להעניש אותו או למנוע ממנו טובה – אך משאר הבחינות זהו פספוס אדיר. אותו חלק בעמי הארצות, למרות בורותו וחוסר צדקת מעשיו, משתוקק לקרבת-לוהים אמיתית, כפי שלמדנו מהמעשה בכתובות על אשכבתו של רבי². יתרה מכך, הכובס מסוגל לסייע לחכמים במקרים רבים. הריגתו היא מעשה כשר מבחינת שורת הדין, אך שגוי מכל בחינה אחרת³.

ד. דמות הכובס בהגותו של המהר"ל

עד כה הצענו לחבר את הופעות הכובס השונות ולבסס את המכנה המשותף ביניהן. חיבורים אלו מתבקשים מתוך תיאורי האגדות של חז"ל, ומשום כך לא מפתיע שדברים דומים מופיעים גם בדברי המהר"ל:

פגע ביה ההוא כובס וכו'. נראה לומר בכל מקום שזכר כובס ר"ל שהיה חוטא וחזר למוטב וכך הוא בכל מקום וכן הוא בכאן שהיה רשע ובא על נערה

2. יש לציין, שזהו לא המקרה היחיד בו ישנה דמות מעמי הארצות שקשורה לרבי, אשר מעשירה את עולמם של תלמידי החכמים. אמתו של רבי גם היא כזאת. בתלמוד מספרים עליה שבוכות דבריה, החכמים למדו את משמעותם של מילים שלא ידעו קודם לכן (ראש השנה כו, ב). על אף פשטותה, ישנם דברים שהחכמים לא יכולים לדעת בלעדיה. ניתן ללמוד מכאן כי לרבי יהודה הנשיא, אולי בתור נציג של תלמידי החכמים והעם כולו כנשיא ישראל ("לבו הוא לב כל קהל ישראל" – רמב"ם מלכים ג, ו), יש כוח להתחבר לחלקים רחבים של הציבור – ובכך להביא לידי ביטוי את הטוב הגנוז בהם. כמו כן אנו למדים כי חיבור בין עמי הארצות לתלמידי חכמים, כאשר הוא נעשה בצורה נכונה, מביא לברכה, ללימוד ולהחכמה.

ייתכן, על פי דרכנו במאמר כולו ועל פי הדברים שנכתבו לקמן (פרק ה.1), לפרש כך גם את שבירת הכד של אמתו של רבי כדי לאפשר את מיתתו (כתובות קד, א). החכמים מתפללים כיוון שהם יודעים שמצד האמת והצדק הימצאות תלמיד חכם בדור היא עדיפה, גם במחיר ייסורים של אותו תלמיד חכם. אך אמתו של רבי לא מסתכלת מצד זה כלל, אלא מצדו של רבי באופן אישי, ומרחמת עליו. הסתכלות זו, גם אם אינה נכונה מצד שורת הדין, רחמים וחמלה יש בה – מה שלא היה בהסתכלותם של תלמידי החכמים.

3. מקום נוסף בו מוזכר הכובס בתלמוד הוא במסכת סנהדרין (לח, ב). הגמרא שם עוסקת ברצף של מקרים בהם החכמים דחו את פירושי המינים לפסוקים. הכובס שם עונה במקום רבי ישמעאל ברבי יוסי על שאלה שמין שואל אותו. גם כאן ניתן לראות את אותו המאפיין שהגדרנו: דמות חיובית שעוזרת לחכמים כנגד הרשעים באמצעות תשובה פשוטה והגייונית המעידה על שכל ישר. אמנם, אין הכרע מגמרא זו לגבי אפיון דמות הכובס, כיוון שזה אינו המקרה היחיד בגמרא שם שדמות שאינה מן החכמים עונה לשאלות המינים במקום החכמים. משום כך, יותר מסתבר לפרש שמטרת מספר המעשה בספרו על התערבות הכובס אינה תיאור מיוחד לגבי הכובס, אלא הדגשה של המכנה המשותף לתשובות המינים בסוגיית הגמרא שם. לא הבאנו את המעשה בגוף המאמר, מפני שאין לו הכרע מובהק לגבי דמות הכובס.

המאורסה והיה מודה ועוזב ואמרו אל תצטער וכו'. ומה שאמר שהוא ובנו באו על נערה מאורסה ר"ל שעברו עבירה ביחד היותר חמורה ויותר גנאי שלא היה האב מתבייש מבנו ובנו לא היה מתבייש מן האב ודבר זה הוא בזיון וגנאי גדול שהאב והבן ביחד יעשו דבר מגונה בעבירה חמורה כמו זאת.

(מהר"ל חידושי אגדות בבא מציעא פג, ב)

ראשית כל, המהר"ל הולך בדרך אותה הצגנו ומציין כי ה'כובסים' השונים המוזכרים בדברי חז"ל הן כולם ביטוי של אותה הדמות בעלת אותו המוטיב. שנית, הוא אומר כי הכובס הוא רשע ש'חזר למוטב'. מה משמעות הדברים, ואיך למד זאת המהר"ל מאפיון דמותו? על כך הוא מרחיב בפסקה בדבריו במקום אחר:

האי כובס וכו'. נראה כי כובס זה רשע היה רק שהוא מוכן לתשובה, ולכך נקרא כובס שהוא מוכן להלבין את מלבושיו ומדותיו שיהי נקי לעולם הבא, והיה מצער מאד על שלא הי' באשכבתי דרכי וזה היה הכביסה מן החטאים כמו שאמר (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכו'. ופי' נפל מאגרא, פירושו שהיה מצטער מאד והפיל נפשו למיתה, ובשביל כך מת בשביל שמסר עצמו למיתה בשביל גדול צער וזהו דנפל מאגרא ומת כי הפיל עצמו מאגרא הוא מדרגת החיים ומסר עצמו למיתה, ולכך יצא בת קול שהוא מזומן לחיי עה"ב.

(מהר"ל חידושי אגדות כתובות קג, ב)

כאן עולה המהר"ל שלב נוסף בתיאור הדמות. משלח ידו – כביסה וניקוי בגדים – הוא אפיון אישיותו. אין הכוונה שהכובס תמיד חזר בתשובה. מבחינות מסוימות הוא עדיין שקוע בחטאו. אך יחסו הכללי לתורה ולמצוות הוא יחס שקרוב ומוכן לאפשרות של היטהרות. כמו כובס אשר יכול בפוטנציאל לנקות כל בגד, כך יכול כל עם הארץ בכל רגע לנקות את פגמיו וטינופיו ולהפוך להיות בעל תשובה. זהו דיוק נוסף ומשמעותי של תיאור הדמות.

בקטע נוסף, מתאר המהר"ל עוד נקודת אפיון של הכובס:

אקלע לשם ההוא כובס וכו'. ר"ל אף על גב שהרשעים [אנשי סדום, שם בגמרא – אב"צ] כל כוונתם להרע לבריות, מ"מ הש"י לא יעזוב בידם הצדיקים ומציל אותם מידם. ולפיכך אף על גב שעשו כך לההוא כובס וכו' ובכל מקום שאמרו בתלמוד ההוא כובס הוא אדם פחות ושפל כך הוא בכל מקום, כאשר אקלע אליעזר להתם היה מהפך הדין על הדיין.

(מהר"ל חידושי אגדות סנהדרין קט, ב)

המהר"ל מציין כי בדמות הכובס כלולים שלושה מוטיבים: א. זהו אדם 'פחות ושפל', היינו עם הארץ בעל מעמד חברתי נמוך; ב. הוא חוטא ורשע בעברו מצד מעשיו; ג. הוא מוכן

לתשובה ורוצה להיטהר מצד פנימיותו. נקודה זו רמוזה באפיון שנתנו לו חז"ל – כובס, מכבס ומנקה, בעל יכולת לטהר כתמים וחסאים. אותו עם הארץ, אמנם שקוע בחטא בצורה חמורה, עד כדי כך שהוא רשע המוכן לעבור עם בנו על עבירות חמורות ביותר. אך, ברגע שהוא שומע שהוא החמיץ הזדמנות להגיע לחיי בעולם הבא – הדבר כואב לו עד עמקי נשמתו, עד מסירת נפשו ממש. אין בידו תורה, חכמה ומעשים טובים – יש בידו רק את הרצון ואת המוכנות הנפשית להיטהר. אולם במקרי בוחן – רצון פנימי זה מתגלה ומעיד על נקודת היסוד של הכובס, שהיא חיובית.

ד.5. היחס בין הכובס לבין הרשעים

כיוון שהכובס הוא רשע מצד מעשיו אך טהור מצד פנימיותו, הוא מבטא את החלק הטוב שבעמי הארץ. החלק אשר מוכן לתשובה ורוצה להגיע לחיי העולם הבא. זאת בניגוד לחלק הפסול שבעמי הארץ – הרשעים אשר שקעו ברשעתם עד כדי כך שבפנימיותם הם כבר מקולקלים, ואין בהם שום רצון 'להגיע לחיי בעולם הבא', כלומר חוסר מוחלט בשאיפות רוחניות. אמנם, שערי תשובה לא ננעלו גם בפני אנשים כאלה, אך הם לא הייצוג של החלק החיובי שבעמי הארצות. לכן אין להם שום חיבור אל החכמים, ואין להם מה לתרום לעולמם של חז"ל. זאת לעומת הכובס, שהוא דמות שבהחלט מעשירה את עולמם של חז"ל. מדייקת, מבררת, מגשרת ומוכנה לתשובה אם רק יראו לה את הפתח.

נוכל לעמוד עוד על הפער שבין הרשעים הגמורים לבין עמי הארצות הפשוטים המיוצגים בדמות הכובס, באגדתא הבאה מתוך מסכת סנהדרין. הגמרא שם מתארת את מעשיהם וחוקיהם המעוותים של אנשי העיר סדום. בתוך שלל התיאורים המוזכרים שם בגמרא, נזכרים הכובס ואליעזר עבד אברהם כמבקרים חיצוניים בעיר:

[...] דעבר במברא יהיב ארבעה זוזי, דעבר במיא – יהיב תמני זוזי. **זימנא חדא** **אתא ההוא כובס**, איקלע להתם, אמרו ליה: הב ארבע זוזי. אמר להו: אנא במיא עברי. אמרו ליה: אם כן הב תמניא, דעברת במיא. לא יהיב, פדיוהו. אתא לקמיה דדיינא. אמר ליה: הב ליה אגרא דשקיל לך דמא, ותמניא זוזי דעברת במיא. **אליעזר עבד אברהם איתרמי התם**, פדיוהי, אתא לקמיה דדיינא. אמר ליה: הב ליה אגרא דשקיל לך דמא! שקל גללא, פדיוהי איהו דדיינא. – אמר: מאי האי? – אמר ליה: אגרא דנפק לי מנך – הב ניהליה להאי, וזוזי דידי כדקיימי קיימי.

[תרגום: בסדום חוקקו שהעובר במעבורת ישלם ארבעה זוזים, והעובר בנהר ישלם שמונה. פעם אחת בא כובס אחד לשם, אמרו לו: שלם ארבעה זוזים. אמר להם: אני לא עברתי במעבורת אלא בנהר. אמרו לו: אם כן שלם שמונה, שעברת במים. לא ישלם. הכו אותו. בא לפני הדיין לתבוע פיצויים, אמר לו הדיין: תן לו שכר על שהקיז לך דם, ועוד שמונה זוזים על המעבר במים. אליעזר עבד אברהם הזדמן לשם, פצעוהו. בא לפני הדיין. אמר לו: תן לו שכר על שהקיז לך דם. לקח אליעזר אבן, פצע הוא את

הדיין. אמר הדיין: מה זה? אמר לו: השכר שיצא לי ממך, תו לו לזה, והמעות שלי ישארו במקומם.]

(סנהדרין קט, ב)

שלוש דמויות משחקות כאן תפקיד: הכובס, רשעי סדום והשופט בראשם, ואליעזר עבד אברהם. אליעזר משמש בדמות הצדיק תלמיד החכמים. הכובס, כפי שראינו עד כה, מבטא את החלק הטוב שבעמי הארצות. אנשי סדום, מייצגים את החלק הרשע והנתעב שבעמי הארצות. לא רק שהם אינם צדיקים ואינם פועלים על פי הצדק והמוסר הישרים, אלא שהם מעוותים את הצדק והמוסר ויוצרים סולם ערכים שגוי והפוך, בו הם דבקים כאידאל. העולה מהגמרא שם מתיאור מעשי אנשי סדום בהרחבה הוא שבניגוד לעם הארץ פשוט שאינו מקיים את ערכי הצדק בצורה העליונה מחמת עצלות או חוסר עניין, כ'אוכל נבלות לתיאבון', הרשע הגמור הופך את הצדק והישר ודבק בערכים מוטעים שיצר לעצמו, כ'אוכל נבלות להכעיס'.

המפגש בין שלושת הטיפוסים מלמד אותנו על היחסים ביניהם: הצדיק נפגע מן הרשעים, אך הוא מסוגל באמצעות פיקחותו, צדקותו ותושייתו להגן על עצמו מרשעותם ולעשות צדק. עם הארץ הפשוט נפגע גם הוא כמו הצדיק מהרשעים, אך בניגוד לצדיק, הוא אינו מסוגל להגן על עצמו או לתקן את העוול שנעשה. בסוף המאמר, נשתדל להסיק את המסקנות גם ממעשה זה.

ה. רבי ומידת הדין

עד כאן הצגנו את דמותו של הכובס, וביססנו את המאפיינים הקשורים בדמותו דרך הופעותיו השונות בדברי חז"ל. לפני שנחזור לפרש את האגדה בבבא בתרא בה פתחנו, נצטרך לבאר מוטיב נוסף המופיע באגדה וקשור לדמותו של רבי והוא ההנהגה במידת הדין.

ה.1. ייסורי רבי

הגמרא מתארת ייסורים שרבי סבל, ומפרטת את הסיבות להופעתם ולהסתלקותם:

אמר רבי: חביבין יסורין. קבל עליה תליסר שני. [...] על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו מאי היא? דהוא עגלא דהוה קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי. אמר ליה: זיל, לכך נוצרת. אמרי: הואיל ולא קא מרחם – ליתו עליה יסורין. ועל ידי מעשה הלכו – יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא, הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו, אמר לה: שבקינהו, כתיב: ורחמיו על כל מעשיו. אמרו: הואיל ומרחם – נרחם עליה.

[תרגום: אמר רבי: חביבין יסורין. קבל עלי שלוש-עשרה שנים של ייסורין [...]] על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו - מהו? היה עגל אחד שהיו

מביאים לשחיטה, הלך והכניס את ראשו בכנף בגדו של רבי ובכה. אמר לו: לך, לכך נוצרת. אמרו בשמיים: הואיל ולא מרחם – יבואו עליו יסורין. ועל ידי מעשה הלכו - יום אחד הייתה מטאטאת אמתו של רבי. הייתה משליכה בני חולדה ומטאטאת אותם. אמר לה: עזבי אותם, כתוב "ורחמיו על כל מעשיו". אמרו בשמיים: הואיל ומרחם – נרחם עליו.

(בבא מציעא פה, א)

רבי סובר בסברה הראשונה שהנהגה במידת הדין, על פי שורת השכל והישר, היא הנכונה להנהגה בכל מצב. כאשר הוא נתקל במצב בו עגל המפחד משחיטה בא אליו בבקשת רחמים, רבי משתמש בהיגיון כדי לייצר תגובה נכונה. הכרת המציאות והכנת הצורך שבכל חלקי הבריאה מובילה למסקנה שהעגל נוצר לשחיטה, וזו ההנהגה שרבי מפגין כלפי חוץ.

הייסורים פעלו את פעולתם על רבי. במשך שלוש עשרה שנים זיכך רבי את גופו בכאבים עזים, ובסופם הוא מפגין את מידת הרחמים כלפי בני החולדה שמטאטאת אמתו. מה למד רבי? מתוך ההשוואה הניגודית שבמעשה, ניתן לומר כי רבי למד שלא תמיד ההנהגה המוצגת בשכל כקריאת המציאות הפיכת היא ההנהגה שיש להפעיל כלפי חוץ. כלומר, למרות שדבר מסוים הוא נכון מבחינה לוגית או הלכתית, קיימת בחינה נוספת שיש להתחשב בה כאשר רוצים לתרגם אותו לפעולה בעולם המעשה, והיא הבחינה המוסרית-הנפשית. ישנו פער בין תפיסת הדברים בשכל, לבין ביצועם בגוף ומימושם בנפש. התנהגות על פי שורת הדין, השכל וההלכה, מחייבת פעולה זו מצד הקב"ה. ובעולם שלנו, המשתלם והמתפתח, אף אחד, ואפילו לא תלמידי חכמים גדולים, לא ניצב באידאל המופשט האמיתי – "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ). תפיסה קפדנית עם מציאות הנתונה במשבר יוצרת פגיעות קשות בכל תחומי החיים – וזה מה שמסמלים הייסורים. על כן, בעלי השררה ורועי הציבור צריכים לדעת לתפוס את האידאל המופשט בראש – ובד בבד לשקול במתינות כל יישום שלו במציאות.

רבי, בתור דמות ציבורית חשובה ובתור נשיא ישראל, נדרש ללמוד את השיעור הזה. הוא מפנים את הדברים בצורה מיטבית, ובכך ניצול מן הייסורים.

ה.2. רבי ובנותיו של אחר

על מנת לבסס נקודה זו, נתבונן במקרה נוסף, בו רבי בוחר לנקוט במידת הדין כדרך פעולה ובסופו של דבר עובר להנהגת הרחמים. זה הוא המעשה בבנותיו של אלישע בן אבויה – 'אחר'. בסוף רצף האגדות בפרק שני של חגיגה, העוסקות בדמותו ובמעשיו של אחר, מופיע מעשה בבתו של אחר וברבי יהודה הנשיא:

בתו של אחר אתיא לקמיה דרבי, אמרה ליה: רבי, פרנסני. אמר לה: בת מי את? – אמרה לו: בתו של אחר אני. אמר לה: עדיין יש מזרעו בעולם? והא כתיב (איוב יח) לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו! – אמרה לו: זכור לתורתו

ואל תזכור מעשיו. מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי. בכה ואמר רבי: ומה למתנגנין בה – כך, למשתבחין בה – על אחת כמה וכמה.

(חגיגה טו, ב)

גם כאן אנו מזהים דפוס דומה. בתו של אחר זקוקה לפרנסה. רבי מופתע לגלות שהיא חיה, ובוודאי שאינו מתכוון לפרנס אותה מהכסף שבידו. זאת כיוון שרבי רואה מצד מידת הדין ושורת הצדק ה-לוהי שאין ראוי שיהיה זְכַר לפעליו של רשע זה בארץ. האש היורדת וחורכת את מושבו של רבי היא אש התורה שנלמדה מפי אחר, הקיימת בשמיים לעד, בלי קשר להכתמת מעשיו בארץ (מהרש"א שם). האש, אשר אינה מקבלת טומאה, מבטאת את הצד הטוב שבכל אדם, את הפוטנציאל הגלום בו, ואת ההישגים שהגיע אליהם בלי קשר לקלוקלים בהם נכשל כאשר נפגש עם מציאות החיים. על כן בסופו של דבר מפרנס אותה רבי (ירושלמי חגיגה פרק ב, הלכה א).

הדמעות המתפרצות בבכיו של רבי מכבות את האש, ומאפשרות לנהר של שפע וחסד לזלוג ממנו הלאה גם אל אלו שלא ראויים לשפע מצד מידת הדין. מידת הרחמים מגיעה למקום מנוחתה, בנפשו של רבי, בשלום ובהשקט מעתה והלאה.

ו. הסבר המעשה בשנות הבצורת

נחזור אל הקושיה על המעשה בו פתחנו את עיוננו: מדוע חזר בו רבי ופרנס את כל עמי הארץ לאחר המעשה ברבי יונתן בן עמרם תלמידו?

המאירי כתב כי הוא עשה זאת מחשש שתלמידי חכמים צנועים לא יבואו לקבל את חלקם. על פי כל הנאמר לעיל, נרצה להציע פירוש אחר. נרצה לטעון, כי המעשה בשנת הבצורת הוא המאוחר מכל שאר המעשים המוזכרים לעיל, למעט מותו של רבי כמובן. הוא מאוחר גם לסיפור על מס הכתר, למרות שהוא מוזכר לפניו בגמרא. מעשה זה בשנות הרעב הוא סופו של תהליך, המלמד את רבי לראות את עמי הארץ באור שונה. דרך עיניו של הכובס, נחשף רבי ליתרון העצום של עמי הארץ, לפוטנציאל הגלום בהם, ומשום כך מסיר את התנגדותו העקרונית.

נוכל להסביר, שכאשר רבי רואה שר' יונתן בן עמרם תלמידו מצליח להיכנס אליו בתחפושת עם הארץ, הוא מבין שגם בתוך עם הארץ יכול להיות תלמיד חכם. הבקשה של ר' יונתן "פרנסני ככלב וכעורב" פועלת את פעולתה על רבי, כי היא מלמדת אותו שגם בתוך עטיפה חיצונית של עורב וכלב יכול להימצא תלמיד חכם. רבי מבין כי הקב"ה זן את כל העולם כולו, גם את הכלבים ואת העורבים, לא מצד זכויותיהם – אלא מצד הפוטנציאל שבהם. כלומר, מצד היכולת שלהם כמעשי הקב"ה לתפוס את מקומם בבריאה ולמלא את תפקידם בצורה מוצלחת. אי אפשר לוותר על אף יצור בבריאה הזו – שהרי אם לא הייתה בו תועלת לא היה בורא אותו הקב"ה. אמנם בתחילה רבי התחרט על נתינתו לרבי יונתן בן

עמרם, כי אף על פי שלמד לאחר המעשה בייסורים לרחם על ה'כלב והעורב' ועל עם הארץ הדומה להם, עדיין סבר שאין הם ראויים לפרנסה. רק לאחר שהבין רבי כי הוא טעה בדבר זיהויו של רבי יונתן בן עמרם, נפקחות עיניו לכך שייכתן שגם את הצד הטוב שהיה גלום בכל יצור ובכל נברא לא ראה עד עכשיו. מצד ראייה מחודשת זו, אין מקום יותר להנהגה הקודמת של ראיית שורת הדין והשכל הקר. מעתה גם עמי הארץ זכאים למזון, כיוון שהראייה לפיה יש למנוע מהם שפע, היא ראייה מצומצמת שרבי למד להתעלות עליה.

כאשר הגמרא מציינת ש"רבי הולך לטעמו" בעניין זה, היא מתכוונת לתפיסתו העקרונית עד לרגע אשר הסיר את התנגדותו, כמתואר באגדתא עצמה.

כדי להסביר לנו את השינוי העמוק שהתחולל בתפיסתו של רבי, מתארת הגמרא מה קרה בפעם אחרת, כאשר רבי גרם לסילוקם של כל עמי הארץ. המהלך הצליח מצד שורת השכל והביקורת, אך היווה החמצה בשל סיבות אחרות. ה'כובס', אותו חלק חיובי ופיכח שטמון בעמי הארץ, בורח גם הוא, ותלמידי החכמים של טבריה נותרים ללא כובס. העובדה שבעל האגדה מציין את הבריחה של הכובס כשלב בפני עצמו, באה לסמל שפרט זה הוא דרמטי, וכך להדגיש את ההחמצה ואת החיסרון במעשיו של רבי.

אמנם, למרות הצורך של תלמידי החכמים ב'כובס' עם הארץ, לא פחות מכך מודגש הצד השני של המטבע: התלות הגדולה אף יותר של ה'כובס' עם הארץ בתלמידי החכמים. התלות הזו הוזכרה במעשה בכובס ובאליעזר עבד אברהם במסכת סנהדרין שהוזכר לעיל (פרק ד.5.), ממנו למדנו שבלא העמדת תורה גדולה וקשר עמוק לעושי רצון ה', לא ניתן לנצח ולהאביד את הרשעה המדברת בשם ערכי שקר מוטעים. עם הארץ הנפגע מהרשעים יכול להצביע על העוול שנעשה לו אך לא יכול לפתור את הבעיה משורשה. רק בידי הצדיקים נתון הכוח הזה. משום כך החלק החיובי של עמי הארצות תלוי לחלוטין בתלמידי החכמים, אף אם אינו מודע לכך.

כעת נוכל גם להבין למה לא היה יכול רבי ללמד את רבי חייא את כל שלושה עשר האופנים השונים של המשנה. התורה כולה ניתנה לישראל. עם ישראל הוא הגוף שעבורו ניתנה התורה, וכיוון שכך, הוא הנמען לקבלת המסר ה-לוהי והוא המסוגל לפרש אותו. חז"ל מבטאים את העיקרון הזה במאמרם ששישים ריבוא אותיות התורה כנגד שישים רבוא נשמות האומה (זהר חדש שיר השירים, תרסא). כל אופני המשנה של רבי באים מכוח כללותו ונשיאותו על כל ישראל. בתור החכם שבדור ומנהיגו, הוא זוכה להבנת כל צדדי התורה, כיוון שהוא כולל את כל ישראל. אך, אם ישקיע ויעביר את התורה רק לחלק מהעם - אותו חלק יקבל רק את החלק ששייך לו. כך כותב המהרש"א בביאור עניין זה:

כי הוי גמיר רבי י"ג אפי כו' אגמריה לרבי חייא ז' כו' בכמה דברים קדושים
מצינו מספר הזה י"ג כגון י"ג מדותיו של הקב"ה וי"ג מדות שהתורה נדרשת
בהם גם הרמב"ם הניח עיקרים כמנין זה ונאמר כן גם באותן מ"ט פנים שיש

לתורה כדלעיל יש מהם י"ג פנים היותר עיקרים לקדושה בהם **וכן מספר הז'** הוא יותר מסוגל לקדושה בכל דבר כגון השבת והשביעית והיובל וספירת ז' שבועות ועוד הרבה במדרשות נאמר שכן גם באלו י"ג פנים יש ז' פנים היותר מסוגלים לקדושה וע"כ אגמריה אותן ז' מתחלה לרבי חייה וק"ל.

(מהרש"א נדרים מא, א)

המספר שלוש עשרה מייצג הופעה שלמה, ואילו המספר שבע מייצג את הופעת הקדושה שבתוך השלם. שבעת אופני המשנה העיקריים הם כמובן אלו ששייכים לצד הקדוש והטהור שבעם ישראל, ולכן הם מועברים באופן מיידי לרבי חייה ולשאר תלמידיו של רבי. אך, דרושים שישה אופנים נוספים על מנת להשלים לתורה שלמה, שיש בה את כל ההופעה של צדדי התורה. אותם חלקים חסרים מצויים רק בידי הכובס - רשע וחוטא במעשיו ויהודי קדוש בפנימיותו - שואף להתקרב ומבקש להתדבק. רבי משכיל להבין זאת, ומכיר תודה לכובס, מדגיש ומבטא את שייכות כלל ישראל בתורה ובקדושה.

אם ישכילו תלמידי החכמים כולם לקרב את הכובס ולשאוב ממנו את אוצרות הרוח שהוא גונז בקרבנו, תהיה בכך ברכה והפריה הדדית שאין כדוגמתה.

ז. סיכום

במאמר זה עקבנו אחר הופעותיה של דמות הכובס במאמרי חז"ל השונים, עמדנו על המכנה המשותף שלהן והסברנו את הקשר שלה לרבי יהודה הנשיא. הכובס בלשון חז"ל הוא המוטיב הטיפולוגי המבטא את הצד הטוב שבעמי הארץ, החלק הפעיל והפיכח, אשר רוצה מצד עצמיותו ופנימיותו להיטהר ולהתחבר לתורה ולקב"ה. גם אם נראה כלפי חוץ שהוא חי חיי חטא וחומר בלי שום קשר לקדושה, אפיונו ומקצועו מלמדים על תכונתו המרכזית – מוכנות להיטהרות ולתיקון החטאים. אותו חלק מקיים יחסי גומלין מסקרנים ביותר עם תלמידי החכמים – הוא מסוגל לייעץ, לגשר ולהוכיח את תלמידי החכמים, דווקא בגלל השתייכותו לעולם שמחוץ לבית המדרש.

ראינו כי רבי יהודה הנשיא, במספר אגדות שונות, לומד להפנים את עיקרון הנהגת מידת הרחמים, ובכך מאמץ הסתכלות חדשה על עמי הארץ. דרך דמותו של הכובס, לומד רבי יהודה הנשיא על היתרונות והטוב הקיימים בעמי הארץ, גם אם אינם גלויים הם כלפי חוץ. תורתו של רבי נעשית שלמה כאשר הוא מחבר אותה לכל חלקי העם, וזוכה לחסד של אמת, בשמיים ובארץ.